

IZVJEŠĆA

XXXI. MEĐUNARODNA KONFERENCIJA "OKRUGLOGA STOLA O ARHIVIMA" MEĐUNARODNOGA ARHIVSKOGA VIJEĆA

Washington, DC, 6–9. rujna 1995.

Od 6. do 9. rujna 1995. održana je u Washingtonu, SAD XXXI. Međunarodna konferencija "Okrugloga stola o arhivima" na temu "Rat, arhivi i međunarodna zajednica". Konferenciji su pribivali predstavnici 65 zemalja, i to ravnatelji središnjih državnih arhiva i predsjednici arhivskih društava, predstavnici međunarodnih organizacija (Commonwealth Records Association, Genealoško društvo UTAH, Unesco) te gosti promatrači. U radu Konferencije sudjelovali su i predstavnici vojnih arhiva, jer je prigodom Konferencije održan i seminar za vojne arhive.

Konferencija je tematski obuhvaćala četiri cjeline: *Zaštita arhiva u ratu*, *Restitucija arhiva nakon rata*, *Izvori za povijest partizanskih i gerilskih pokreta* i *Međunarodne organizacije nakon rata: njihovi arhivi*.

Na prvoj sjednici obrađena je tema *Zaštita arhiva u ratu*. Cilj je bio razmotriti *Hašku konvenciju o zaštiti kulturnih dobara u slučaju ratnoga sukoba* iz 1954. i ispitati njezinu učinkovitost u ratnim sukobima koji su uslijedili nakon njenog donošenja. Međutim, predviđeni uvodni referat M. Markku Järvinena iz Finske naslovljen *Haška konvencija UNESCO-a iz 1954: Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju ratnoga sukoba*, sudionici su dobili na uvid, ali sam referent nije došao na Konferenciju. M. Järvinen je u referatu prikazao historijat nastanka Haške konvencije, iznio je njezin sadržaj kratko analizirajući svako poglavlje (Opće odredbe o zaštiti, Posebna zaštita, Prijevoz kulturnih dobara, Osoblje, Znak, Primjena, Izvršenje Konvencije). Prikazao je i Naputak za izvršenje Konvencije. U posljednjem dijelu referata govori o primjeni Konvencije s obzirom na arhive. Kao opću napomenu iznosi kako se ova Konvencija ne može primjenjivati, jer ju je potpisalo do sada samo 84 od ukupno 183 članice UNESCO-a. Ipak, stručnjaci međunarodnoga prava smatraju da se napadi na kulturnu baštinu mogu smatrati ratnim zločinom, no teško se takvo stajalište može braniti pred sudovima. Mišljenja je da arhivisti sami moraju preispitati Hašku konvenciju s obzirom na zaštitu arhivskoga gradiva. Ukoliko je smatraju dostatnom, trebali bi potaknuti svoje zemlje da je potpišu. Muzealci predlažu izmjene nekih članaka Konvencije (posebno je to pitanje pokrenuo Patrick Boylan). Prema tim prijedlozima bilo bi potrebno, mišljenja je referent, proširiti pojam "posebne zaštite" na najznačajnije arhive u svijetu. Kao specifičnost zaštite arhiva Järvinen iznosi kako postoji opasnost da sami "imatelji" unište arhive i time spriječe da ne dođu u ruke neprijatelja; neprijatelj pak nastoji zaplijeniti arhive, posebno noviju dokumentaciju, kao izvor informacija o namjerama protivnika. Arhivi su također potrebni za upravu okupiranim područjem. Zaključio je kako su

arhivi posebna kategorija kulturnih dobara: oni su povijesni izvor, ali i izvor informacija za potrebe uprave.

Ni drugo predavanje nije održano, iako smo dobili tekst referata. To je tekst arhivista Državnog arhiva u Vijetnamu M. Duong Van Kham, pod naslovom *Spašavanje i zaštita vijetnamskih arhiva u vrijeme rata*. U referatu se obrađuju mjere koje je poduzimala vijetnamska vlada da sačuva i spasi arhive u vrijeme ratnih sukoba 1945–1979, od napada Francuza 1945. do pograničnoga rata s Kinezima 1979. Autor kratko opisuje Okružnicu iz 1946. kojom se zabranjuje uništavanje arhiva, zatim dekret o organizaciji arhiva i pismohrana iz 1963. koji predviđa evakuaciju arhiva u slučaju rata. U vrijeme američkoga bombardiranja Sjevernoga Vijetnama 1964. doneseni su propisi o zaštiti arhiva i podizanju podzemnih skloništa. U vrijeme rata evakuirani su arhivi prema ruralnim zonama i u brda te su tom prilikom podignute posebne zgrade za zaštitu najvrednijega arhivskoga gradiva ili su pak adaptirani već postojeći objekti. Na kraju, iznosi pojedinosti o vanjskoj i unutarnjoj sigurnosti arhivskih zgrada u vrijeme rata te mjerama zaštite od insekata.

Nizozemski arhivist Eric Ketelaar imao je referat *Arhivisti u ratu*, u kojemu je prikazao djelatnost američkih arhivista u spašavanju arhivskoga gradiva u II. svjetskom ratu. Ketelaar je iznio značenje Odbora Međunarodnoga arhivskog vijeća o zaštiti arhiva u ratu osnovanoga 1951. godine, čiji su članovu sudjelovali i u stvaranju Haške konvencije iz 1954. Zatim je upozorio kako je već 1968. održana konferencija u Washingtonu o zaplijenjenim njemačkim arhivima i o njihovoj zaštiti. Iznio je kako je 1943. godine Ernst Posner, njemački arhivist koji je pobjegao u SAD, radio na propagandi da se zaštite arhivi u Drugome svjetskome ratu. Ali to nije bio prvi napor, jer je i predsjednik Roosevelt od Američkog arhivističkog društva 1942. tražio da se stvara javno mnijenje radi sigurnosnoga snimanja ugrožene kulturne baštine Zapadne Europe. Zaslugom E. Posnera u Drugome svjetskome ratu poduzimane su mjere zaštite arhiva u Europi. To je imalo za posljedicu da je Pododbor za zaštitu spomenika i umjetničkih djela proširen i na arhive. U tome je posebna zasluga engleskoga arhivista H. Jenkinsona i F. Schipmana, direktora "Rooseveltove knjižnice". U rujnu 1944. Thornton je bio prvi američki arhivist u vojnoj odjeći koji je došao na njemački teritorij. U travnju 1945. poduzete su akcije za spašavanje njemačkih arhiva, koji su prenijeti u SAD i ondje snimljeni. Nakon prikaza rada arhivista u Drugome svjetskom ratu na spašavanju arhiva, Ketelaar je prikazao i ulogu arhivista u Prvome svjetskom ratu. Njemački su arhivisti 1914. dolazili na strana područja i evakuirali arhive. Prikazao je i britansku arhivsku službu u Drugom svjetskom ratu koja je prikupljala dokumentaciju, ali radila i na njezinoj zaštiti. U tome su posebnu ulogu imale i obavještajne službe.

Nakon referata, predsjedavajući gospodin Patrick Cadell, direktor Državnog arhiva Škotske pozvao je predstavnika Hrvatske Josipa Kolanovića da iznese isku-

stvo o zaštiti arhiva u ratu u Hrvatskoj 1992–1994. Kolanović je u svome izlaganju ponajprije upozorio da propisi Haške konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju ratnoga sukoba nisu dovoljni za zaštitu arhivskoga gradiva. U ratu koji je vođen na području Hrvatske te Bosne i Hercegovine znakovi Haške konvencije postali su ne znakovi zaštite nego ciljevi uništavanja. Istaknuo je kako je "etničko čišćenje", kao jedna od bitnih značajki rata koji je agresor vodio u Hrvatskoj, pratilo i tzv. "čišćenje povijesne memorije", a genocid i kulturocid samo su dvije strane jedne te iste logike. To pokazuje činjenica da je od 13 povijesnih arhiva osam arhiva bilo izravno pogodeno granatama, a četiri arhiva doživjela su teža oštećenja (Osijek, Karlovac, Dubrovnik i Petrinja). Upozorio je kako je u vrijeme rata oštećeno 188 knjižnica od kojih su 43 potpuno uništene. U Sarajevu je uništena Nacionalna biblioteka i Orijentalni institut. Nije poznato stanje u kojemu se nalaze arhivi na području Bosne i Hercegovine, ali Arhiv BiH koji je u zgradi Predsjedništva BiH, unatoč granatiranjima, nije nastradao. Nakon toga je prikazao akcije koje su poduzimali arhivisti u Hrvatskoj: evakuacija je provedena samo u krajnjim slučajevima i to s rubnih područja neprijateljskoga napada (Osijek, Vinkovci, Sisak), a stalo se na stajalište da je najbolje arhivsko gradivo zaštititi unutar same zgrade (prenošenjem u podrumske prostorije) ili premještanjem u samome gradu na sigurnija mjesta. Intenzivirane su mjere mikrosnimanja, a služba konzervacije i restauracije sva je bila usmjerena na zaštitu arhivskoga gradiva koje je bilo oštećeno ili od vlage ili prilikom evakuacije. Upozorio je na teškoće koje su nastale bilo evakuacijom ili premještanjem, zbog neadekvatnih uvjeta čuvanja arhivskoga gradiva. Upoznao je nazočne s akcijama predstavnika Međunarodnoga arhivskoga vijeća (Ch. Kecskemetija i G. MacKenzieja) koji su u vrijeme rata dolazili u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu te poduzimali sve što je u njihovoj moći da se zaštiti arhivsko gradivo. Preporučio je da se ide stvaranju "opće europske arhivske baštine" koja bi bila zaštićena u slučaju rata. Na kraju je zaključio da u toj krutoj logici ratnoga uništavanja mora upozoriti i na jedan svijetli primjer. Srpski agresor je potpuno uništio franjevački samostan i crkvu u Karinu. Mislili smo da su uništeni i vrijedna stara biblioteka i arhiv. Nakon oslobođenja Benkovca u ljeto 1995. ustanovilo se da je netko od srpskih povjesničara arhiv i biblioteku prije rušenja samostana prenio u Benkovac. Usporedo s time, u ime hrvatske arhivske službe, izjavio je da je ona sve poduzimala da se spasi i gradivo Srpske pravoslavne crkve od uništavanja.

U diskusiji je intervenirao i predstavnik Jugoslavije, koji je optužio Hrvatsku da je uništavala srpske pravoslavne arhive. Predstavnici Hrvatske nisu reagirali na takvo izlaganje, to više jer je jasno bilo izneseno stajalište hrvatske arhivske službe.

Na drugoj sjednici raspravljalo se o temi *Restitucija arhiva nakon rata*. O toj temi govorilo se i na XXX. Konferenciji Okrugloga stola u Solunu. Organizatori

ovogodišnje Konferencije htjeli su u svjetlu iskustva posljednjih pedeset godina razmotriti dokumenat, koji je posebno tijelo Međunarodnoga arhivskog vijeća izradilo na temelju rezolucije iz Soluna (Dokumenat Međunarodnoga arhivskog vijeća o rezoluciji u svezi s arhivskim sporovima). Priređen je i tekst u svezi s prihvaćanjem Konvencije UNIDROIT o vraćanju ukradenih ili protupravno iznesenih kulturnih dobara, kojim se pozivaju vlade zemalja potpisnica da se taj dokumenat revidira, jer u njemu se ne potvrđuje "nezastara" arhiva, što je prihvaćeno u većini arhivskih zakona pojedinih zemalja.

Leopold Auer u svome referatu (i on nije došao u Washington) *Stanje restitucije nakon 1945: rezultati i promašaji*, polazi od činjenice da ni do danas nije riješeno pitanje restitucije arhivskoga gradiva odnesenoga iz pojedinih zemalja u Drugome svjetskom ratu, a tomu su pridola i neriješena pitanja naknadno otvorenih slučajeva, kao što je onaj bivše Jugoslavije. Iznio je pravne, političke i stručne aspekte restitucije/povrata arhivskoga gradiva.

Pravna pitanja je postavila već Haška konvencija iz 1907., a iznova su obnovljena Bečkom konvencijom o državnoj imovini, arhivima i dugovima iz 1983. Preporuke UN-a, UNESCO-a i Međunarodnoga arhivskoga vijeća u praksi se ne primjenjuju. Auer u referatu ističe kako je prvenstveno riječ o povratu odnesenoga arhivskoga gradiva, zatim o dokumentima koji su nastali radom vojnih okupacijskih vlasti. Pitanje se otvara i glede arhiva nakon raspada SSSR-a i bivše Jugoslavije što je vezano s politikom "etničkoga čišćenja". U svemu tome potrebno je utvrditi temeljna pravna načela na kojima će se zasnivati povrat arhivskoga gradiva. U restituciji se pojavljuju i politička pitanja, poput onoga iz 1965. kada je Američki kongres uvjetovao povrat Arhiva Smolenske komunističke partije, predajom hebrejskih rukopisa Ruske državne biblioteke njihovim privatnim vlasnicima. Nacionalni interesi i političke kampanje ne bi smjeli priječiti rješavanje restitucije na temelju zajednički utvrđenih pravnih načela. Sa stručnoga, profesionalnog gledišta najprije je potrebno arhivsko gradivo identificirati (ono se često drži skrivenim i nedostupnim), opisati, utvrditi pravnu osnovu vlasništva, kao i međunarodne pravne osnove restitucije. To traži izradu dosjea-zahtjeva. Na kraju, on smatra kako je sa stručnoga gledišta potrebno ispitati da li se restitucija izvornika može zamijeniti predajom kopija te predlaže donošenje odluke o tome.

U referatu kratko iznosi kako su njemačke vlasti u Drugome svjetskom ratu odnijele arhive iz velikoga dijela okupiranih zemalja (Francuska, Belgija, Nizozemska, Jugoslavija, Italija). Restitucija je započela 1945. godine i najvećim dijelom je i realizirana. Auer navodi i vraćanje arhiva Jugoslaviji iz Austrije. Ipak, još je preostalo vratiti arhive koje su odnijeli Nijemci u Drugom svjetskom ratu, a kasnije su dospjeli u ruke sovjetskih trupa (francuski arhivi, zatim dijelovi arhivskih fondova Njemačke, Mađarske, Italije, Japana, Poljske i Rumunjske). Većina njemačkih arhi-

va koje su bili oduzeli saveznici i dopremili ih u SAD ili Englesku, već su vraćeni Njemačkoj. Rusi su vratili dio arhiva najprije Istočnoj Njemačkoj, ali ne i svu arhivsku građu koja je dospjela u "Specijalan arhiv" u Moskvi. Godine 1992. potpisali su sporazum s Belgijom, Francuskom, Liechtensteinom i Nizozemskom. Međutim, vraćanje je 1994. spriječio ruski parlament. Ni SAD nije riješila sva pitanja. Tako je npr. ruski konzularni arhiv vraćen u Moskvu, dok su npr. ambasade predrevolucionarnoga razdoblja u Parizu i Washingtonu još i danas u Hoover Institutu u Kaliforniji. U zaključku Auer ističe obvezu vraćanja svih oduzetih arhiva te stvaranje jedinstvene pravne osnove za provođenje restitucije arhivskoga gradiva. Izrada mikrooblika može olakšati rješavanje pitanja restitucije. Predlaže stvaranje međunarodnog odbora za odnesene arhive.

Geraldine N. Phillips održala je referat *Izrada kopija arhivskoga gradiva prije njihove restitucije: troškovi i prednosti. Iskustvo SAD*. Američki državni arhiv je prije više od pedeset godina započeo s akcijom mikrofilmiranja arhivskoga gradiva u svrhu zaštite, ali i za potrebe istraživača. U tom smislu je poduzeo i veliku akciju sustavnoga mikrofilmiranja svih arhivskih fondova koji su nakon Drugoga svjetskoga rata preneseni na čuvanje u SAD. Sporazumom između SAD i Velike Britanije iz 1955. odlučeno je da se vrate Njemačkoj njezini arhivi, koje je čuvala američka vojska. Usporedo s pripremama toga sporazuma započeo je rad na sređivanju, selektivnom snimanju te vraćanju izvornika Njemačkoj. Mikrofilmiranje je provelo Ministarstvo vojske i Udruženje za američku povijest. U razdoblju od 1956. do 1968. snimljeno je arhivsko gradivo te je Njemačkoj vraćeno ukupno 25.000 d/m arhivskoga gradiva. Isto tako snimljeni su arhivi zaplijenjeni u Grenadi, zatim Arhiv Ministarstva vanjskih poslova Poljske za godine 1918–1940. i Ruskoga konzulata za razdoblje 1862–1922. Autorica je iznijela teškoće pri pripremi i opisu gradiva zbog nedovoljnoga poznavanja jezika (njemačkog, poljskog) te je opisala praktični rad na pripremi gradiva za snimanje: stavljanje u košuljice, ispisivanje sadržaja, prijevod na engleski, utvrđivanje provenijencije i konačno sređivanje.

U raspravi nakon referata razmatralo se pitanje dokumenta koji je pripremila Međunarodno arhivsko vijeće, a kojim se utvrđuju načela za povrat arhivskoga gradiva. Taj dokumenat nije prihvaćen kao obvezan, posebno zbog činjenice što odustaje od "funkcionalne pertinencije", koju je ranije zastupalo Međunarodno arhivsko vijeće. U ovome dokumentu naglašava se isključivo princip provenijencije i cjelovitosti fonda. Budući da je Hrvatska zainteresirana za rješavanje pitanja arhiva bivše Jugoslavije, u diskusiji smo inzistirali na ranije utvrđenim načelima, kao i na osnovnim postavkama donesenim na Okruglom stolu u Solunu 1994. kojima se prihvaća izvještaj Generalnoga direktora UNESCO-a (Dokumenat 20 C/102). Ovo pitanje je ponovno pokrenuto prigodom izrade rezolucija Okrugloga stola. No, ni kasnije nije prihvaćen predloženi tekst izrađen na temelju rezolucije br. 1 iz Soluna

1994. Jednoglasno je podržano da se zamole vlade da se revidira tekst Konvencije UNIDROIT o vraćanju ukradenih i protupravno odnesenih kulturnih dobara, što ju je 24. lipnja 1995. izglasala Diplomatska konferencija u Rimu.

Treća sjednica bila je posvećena temi *Izvori za povijest partizanskih i gerilskih pokreta*. Ovaj tematski sklop zapravo je bio ograničen na evidentiranje i zaštitu raznorodnih izvora koji omogućuju proučavanje "neformalnih ratova" u posljednjih pedeset godina te na definiranje uloge arhivista u skupljanju, izlučivanju i korištenju takvih izvora.

Prvi je referat imao Wang Gang, generalni direktor Državnog arhivskoga ureda Kine na temu *Temeljno iskustvo kineske komunističke partije u čuvanju arhiva u godinama revolucionarnoga rata*. On je prikazao praksu komunističke partije od njezina osnutka glede čuvanja partijske dokumentacije. U početku su dokumente kod sebe držali partijski vođe. Na Trećem nacionalnom kongresu KP Kine 1923. utvrđeno je da sekretari čuvaju dokumentaciju, iako su na lokalnoj razini još dugo pojedini partijski vođe dokumentaciju čuvali kod sebe. CK KP Kine donosi "Uputstvo o vođenju dokumenata" (klasificiranje, katalogiziranje, izlučivanje), koristeći se UDK sustavom (1931), zatim "Pravila za zaštitu partijskih dokumenata" (1947) te propise o skupljanju dokumentacije. Centralno spremište bilo je stvoreno 1931. u Šangaju, a kasnije je (1949) preneseno u Beijing te ima oko 20.000 kopija dokumenata o radu CK za razdoblje 1921–1934. Posebna je briga posvećivana arhivima u vrijeme otpora protiv Japana i u Drugome svjetskom ratu.

Moshe Mossek, direktor Državnog arhiva u Izraelu, u svome referatu *Arhivi židovskog podzemnog pokreta otpora: vrednovanje i korištenje*, iznio je problem arhiva židovskih tajnih organizacija u Palestini između Prvoga svjetskog rata i uspostave države Izrael 1948. U tom razdoblju sačuvano je 5 arhiva, a tri su arhiva istoga pokreta sačuvana iz Holokausta u Europi. Temeljno je značenje tih arhiva što daju izvore za povijest židovskoga podzemnoga tajnoga pokreta počam od 1909. godine kada je osnovana prva tajna grupa nazvana "Hashomer" (Čuvar), koja je osnivač i kibuc pokreta, u vrijeme kada su Židovi živjeli među neprijateljski raspoloženim arapskim susjedima. Druga organizacija, čiji je arhiv sačuvan, jest tajna NILI grupa, osnovana 1916. s ciljem da skuplja tajne informacije o turskoj armiji i njezinu kretanju za Prvoga svjetskog rata. Te su informacije prenošene britanskoj obavještajnoj službi u Kairu kako bi pomogle toj armiji prigodom invazije na Palestinu. Treća je organizacija Haganah (Obrana), koja nastaje raspadom Hashomera. Ta je organizacija nastala radi obrane Židova od Arapa u Palestini, kao tajna vojna organizacija, a 1948. brojila je 80.000 članova. U vrijeme rata za nezavisnost ona je bila najveća snaga koja je priječila invaziju arapskih država na Izrael, ali se borila i protiv Britanaca koji su se protivili nastanjivanju izraelskih izgnanika u Palestini. Četvrta grupa je Lechi organizacija (izraelski borci za slobodu), poznata kao Stern

Gang. I u Europi su postojale tajne židovske podzemne organizacije za vrijeme Holokausta u II. svjetskom ratu. Arhivi takvih organizacija nastali su na inicijativu veterana različitih pokreta sa svrhom pisanja njihove povijesti. Oni sadrže službene spise nastale radom pokreta (korespondencija, zapisnici, naredbe, upute, izvješća, službeni dnevnici i drugi administrativni materijal). Ti su dokumenti često kodirani. Materijali o djelovanju takvih organizacija mogu se naći i u arhivima policije ili obavještajnih službi pojedinih zemalja, pa je tako nedavno u Izraelu pronađen Criminal Investigation Department (C.I.D.), nastao djelatnošću Britanaca u Palestini. Osim "službenih" dokumenata sačuvani su i osobni dokumenti pojedinih članova takvih organizacija (dnevnici, korespondencija i sl.). Konačno, treća kategorija su memoari, autobiografije i biografije, kao i oralna povijest. Sva ta dokumentacija omogućuje temeljito proučavanje podzemnih pokreta i njihova značenja, kao priloga za židovsku povijest 20. st.

Larry Mwangi, zamjenik direktora Državnog arhiva Kenije, u svome izlaganju *Dokumentacija partizanskog i gerilskog pokreta: problemi vrednovanja*, osvrnuo se na veoma zanimljivo pitanje deontologije arhivistike u čuvanju, izlučivanju, obradi i davanju na korištenje dokumentacije nastale u "protu-državnim" pokretima – djelovanjem partizanskih i gerilskih skupina. Budući da je moguće manipularati s takvom građom i falsificirati povijest, potrebno je profesionalno pristupiti obradi i čuvanju takve dokumentacije, pa je predloženo osnivanje grupe koja bi utvrdila kriterije za valorizaciju takvoga gradiva.

Polazeći od činjenice da se takvi pokreti smatraju subverzivnim i protudržavnim, postoji opasnost svjesnog uništavanja dokumentacije. Potrebno je stoga identificirati arhivsko gradivo koje se odnosi na gerilske pokrete, utvrditi tehniku njegova skupljanja i kriterije za izlučivanje te donijeti mjerila kada i pod kojim uvjetima ih dati na korištenje. On je mišljenja da gradivo za proučavanje gerilskih pokreta najviše nastaje djelovanjem vlada i njezinih tijela, zatim policije i vojske. Važna je i dokumentacija o gerili u dogovorima i korespondenciji različitih država. Značajan dio nastaje dakako i radom same gerile (propagandni materijal, zapisnici, korespondencija), njihovih simpatizera, međunarodnih organizacija i sl. U valorizaciji takvoga gradiva mora se polaziti od činjenice da su zapisi koji nastaju radom gerile u trenutku nastanka subverzivni, ali značajnima postaju tek kasnije.

Francuska arhivistkinja Claire Sibille, koja radi u Vojnom arhivu francuske kopnene vojske, imala je referat na temu *Arhivi pokreta otpora (maquis) u Francuskoj: od tajnosti do legaliteta*. Problemu pokreta otpora ne pristupa se danas isključivo s političkog i vojnoga gledišta, nego i iz sociološkoga kuta promatranja. Izvori se nalaze na najrazličitijim mjestima (pravosuđe, unutarnji poslovi, njemačka vojska u Francuskoj i sl.). U svome referatu autorica razmatra probleme skupljanja takve dokumentacije (službena predaja arhivima ili izvanredni način prikupljanja), njezin

status (javni ili privatni arhivi), sređivanje i korištenje. Nakon oslobođenja posebna Komisija za povijest okupacije i oslobođenja Francuske te Odbor za povijest rata skupljali su dokumentaciju iz razdoblja 1939–1945. U referatu se iznosi povijest skupljanja dokumentacije o Židovima za vrijeme Drugoga svjetskog rata, zatim o sindikalnom pokretu te dokumentacije specijalnih kontraobavještajnih službi. U referatu donosi podatke o tome gdje se danas čuvaju arhivski fondovi takvih stvaratelja. Poseban izvor čine vojni arhivski fondovi koji se čuvaju u Povijesnom odjelu kopnene vojske. Konačno, dodatni izvor je "usmena povijest" ili oralna povijest koja nastaje prikupljanjem izjava sudionika.

Arhivsko gradivo za povijest pokreta otpora ne čuva se samo u arhivskim ustanovama već i na drugim mjestima kao što su Centar za suvremenu židovsku dokumentaciju, u muzejima za povijest Drugoga svjetskog rata (u Francuskoj ih ima oko 140), Poljska biblioteka u Parizu. U posljednjem dijelu svoga izlaganja obradila je pitanje poštivanja fonda, nutarnje sređivanje i korištenje. Na kraju upozorava na potrebu izrade jedinstvenoga arhivskoga pomagala te ističe kako u tom pogledu nisu sasvim potpuni nedavno objavljeni Vodič za izvore o Drugome svjetskom ratu (*La Seconde Guerre mondiale. Guide des sources conservées en France 1939–1945*, Paris, Archives nationales, 1994, 1220 str.), kao ni Vodič povijesnih izvora 1939–1945. u Arhivu Pariza (*Archives de Paris. Guide des sources historiques. 1939–1945, publié sous la direction de Jean-Marie Jenn, par Brigitte Lainé, Philippe Grand, Pascale Verdier, Paris, 1994, 407 str.*).

Posljednja, četvrta sjednica bila je posvećena temi *Poslijeratne Međunarodne organizacije: njihovi arhivi*. U toj tematskoj cjelini željelo se razmotriti probleme odabiranja i izlučivanja, sređivanja i korištenja arhiva međunarodnih ukinutih organizacija ili organizacija koje su doživjele korjenite promjene nakon svršetka hladnoga rata (OTAN, Varšavski pakt, CENTO, SEATO, COCOM – Co-ordinating Committee for Multilateral Strategic Export, CENTCOM). Posebno se razmatralo pitanje odgovornosti za čuvanje dokumentacije u slučaju kada nije jasno određeno ili razvidno tko se ima brinuti za arhive ukinutih ili raspuštenih međunarodnih organizacija.

Jean Marie Palayret, direktor Povijesnog arhiva Europske unije u Firenci, održao je predavanje *Preispitivanje statusa arhiva organizacija regionalnoga značenja*. Riječ je o organizacijama nastalima nakon II. svjetskog rata kao posljedica sučeljavanja Istok–Zapad. One su trebale stvoriti uzajamnost i učvrstiti suradnju zemalja pripadnica određenoga bloka na vojnom, gospodarskom i političkom polju. Stoga su imale neke od nadležnosti koje su do tada pripadale suverenim državama. Nemoguće je proučavati gospodarsku i političku povijest Europe između 1945. i 1989. bez konzultiranja arhiva OECE, OCDE ili CEE, kao ni povijesti kulture i

odgoja bez arhiva Europskoga vijeća. Nemoguće je pisati vojnu povijest ili povijest odnosa Istok–Zapad bez dokumenata OTAN-a ili UEO-a, povijesti znanosti bez proučavanja arhiva CERN-a ili Specijalne europske agencije.

Ponajprije se postavlja *pravno pitanje*: arhivi su neotuđivo vlasništvo neke države, a kako to primijeniti na arhive međunarodnih organizacija? Istina, pojedine međunarodne organizacije preuzimale su arhive od svojih prednika (tako npr. Europska agencija za prostor osnovana 1975. preuzela je arhiv ESRO-a – European Space Research i ELDO-a – European Launchers Development Organisation, nastalih 1962. i 1964; OCDE je preuzeo arhiv OECE i sl.). Međunarodno pravo UN-a opredijelilo se za neotuđivost takvih arhiva i utvrdilo da su zemlje domaćini odgovorne za njihovu zaštitu. Međutim, nema propisa o tome kako organizirati te arhive, pa je nužno regulirati i to pitanje.

Referent je iznio i *strukturne slabosti* s obzirom na arhive regionalnih međunarodnih organizacija: a) ne postoji dobra služba uredskoga poslovanja odnosno vođenja pismohrana, kao ni stručno osoblje. Kada i postoji osoblje zaduženo za arhive, ono ima i brojna druga zaduženja. b) neodređen je status djelatnika koji vode pismohranu i arhiv; u nekim organizacijama postoji sustav "registrature" koja prima, upisuje i usmjeruje dopise; konačno, u treću kategoriju spadaju organizacije koje arhivsku službu uključuju u "informacije, biblioteku i dokumentaciju", tako npr. u Europskom parlamentu ili Vijeću Europe. Međuarhivi nemaju dovoljno osoblja (2–6 osoba u većini slučajeva za otprilike 3 do 10 d/km po spremištu). Nema propisa o arhivskoj službi odnosno o brizi za pismohranu. Ne postoji ni usklađenost glede izlučivanja gradiva.

Neuređeno je i *pitanje dostupnosti* tih arhiva; nisu utvrđeni sustavi klasificiranja, a niti su određene mjere fizičke zaštite. Nije premošten ni procjep između slobode pristupa informacijama i zaštite informacija. Članice Europske unije usvojile su okvirni rok od 30 godina nakon nastanka spisa kao vrijeme dostupnosti, ali nije jasno utvrđeno kada se taj rok može produžiti.

Konačno, postavljeno je pitanje *centralizacije ili decentralizacije povijesnih arhiva regionalnih sustava*. Čini se da se od prije desetak godina europska zajednica opredijelila za stvaranje centralnih arhiva. Dakako, gradivo se može mikrofilmirati, a mikrofilmovi pohraniti na više mjesta kako bi bili dostupni za proučavanje. U tom pogledu Europski parlament, Ministarsko vijeće i dr. sklopili su s Europskim sveučilišnim institutom u Firenci ugovor za smještaj i korištenje svih povijesno značajnih dokumenata. Budući da ustanove u Bruxellesu i Luxembourgju imaju pravo čuvati arhive koji ondje nastaju, dolazi do dvojnosti. Posebno je važno pitanje što s organizacijama koje prestaju djelovati, osobito s onima nakon prestanka hladnoga rata i grupiranja europskih država u "Uniji". Pitanje je: da li sve to grupirati u arhive

međunarodnog značaja ili povjeriti gradivo na čuvanje i pojedinim državnim arhivima? Budući da je riječ o "baštini čovječanstva" potrebno je pitanje međunarodnih regionalnih arhiva riješiti u cijelosti.

Rudolf Pikhova, ravnatelj Ruske arhivske službe, govorio je o *Dokumentima COMECON-a i Varšavskoga pakta u ruskim arhivima*. Za Istočnu Europu značajne su organizacije Međunarodni institut za ekonomska pitanja socijalističkog svjetskog sustava i COMECON-ov Institut za standardizaciju, koji su za socijalističke zemlje kao međuvladine međunarodne ustanove bili nadležni za gospodarsku, znanstvenu i tehničku suradnju među socijalističkim zemljama u razdoblju 1949–1991. te konačno Varšavski pakt, organizacija za vojnu suradnju socijalističkih zemalja (1954–1991). Likvidacijom COMECON-a u lipnju 1991. odlučeno je da se njegovo arhivsko gradivo preda na čuvanje Vladi SSSR-a koja će omogućiti pristup bivšim članicama COMECON-a. To je gradivo kasnije dospjelo u Ruski državni arhiv za gospodarstvo. Pikhova je iznio teškoće pri korištenju arhivskih fondova tih ustanova (nesređenost, nedostatak obavijesnih pomagala i nedostatak prostora). Arhivsko gradivo Varšavskoga pakta još nije dano na čuvanje ni jednome arhivu i nalazi se u Glavnome stožeru ruske vojske.

Posljednji referat ovoga Okrugloga stola imala je Liisa Fagerlund, arhivistica u UN-u, na temu *Stanje arhiva u sustavu Ujedinjenih naroda*. Ona je prikazala organizacijski ustroj arhiva UN: a) Odjeli UN, uključujući Misije mira; b) Uredi izvan sjedišta u New Yorku: Ženeva, Beč; organizacije koje ovise o UN, kao što su UNICEF, Fond za razvoj, Visoki komesarijat za izbjeglice; c) Komisije, odbori i drugi organi, kao što su određene funkcionalne i regionalne komisije i d) specijalizirane agencije i samostalne organizacije (Svjetska zdravstvena organizacija, Grupa Svjetske banke, UNESCO i Međunarodna agencija za atomsku energiju).

S pravnoga gledišta svaka je organizacija nezavisna. Arhiv UN-a je odgovoran da pruži pomoć programima, organima i komisijama UN-a, ali ne i specijaliziranim agencijama. U promicanju zaštite arhivskoga gradiva koje nastaje u okviru tijela UN-a osnovana je pri Međunarodnom arhivskom vijeću posebna Sekcija međunarodnih organizacija (SIO), koja raspravlja i usklađuje pitanja za arhive UN: pobuditi zanimanje administracije za arhivsku službu, rješavati pitanja pristupa, sređivanja i korištenja, izlučivanja, informatizacije arhiva UN, međuarhiva, inventariziranja, zaštite gradiva. Arhivsko gradivo se koristi u središnjici UN, u Arhivu Lige naroda u Ženevi te u Međunarodnoj organizaciji rada, dok se u mnogim drugim tijelima UN ograničuje korištenje. SIO pokušavaju sve učiniti da arhivski fondovi UN-a postanu što dostupniji te da se u tom smislu uredi i organizirana arhivska služba. Ipak i dalje svako tijelo UN ima svoj vlastiti arhivski program, ali se poduzimaju mjere da se primijene nove metode u obradi arhivskoga gradiva (informatizacija) te organizira arhivska služba zapošljavanjem profesionalnih arhivista. Time se stvara cjeloviti

arhivski sustav obrade, zaštite i korištenja tih arhiva, kao jednoga od značajnijih izvora za proučavanje međunarodnih veza. Od posebnih akcija istaknut je rad na reviziji i nadopuni Vodiča arhiva međunarodnih organizacija, izradi jedinstvenih normi i postupaka rada u arhivima, uključujući i stvaranje legislative te suradnja među svim arhivima različitih međunarodnih organizacija koje djeluju unutar UN-a.

Nakon iznesenih referata i rasprave o njima, sudionici Okrugloga stola o arhivima donijeli su *sljedeće rezolucije*:

Članovi Međunarodnog arhivskoga vijeća iz kategorija A i B (državni arhivi i arhivistička udruženja) pozvat će vlade da potpišu Hašku konvenciju iz 1954. ako to njihove vlade nisu već učinile;

MAV predlaže UNESCO-u da pripremi RAMP studiju o postupku s arhivima u ratu;

Arhivisti će podupirati diplomatske inicijative za pravično rješavanje arhivskih sporova i promicati će suradnju među državnim arhivskim ustanovama te surađivati u identificiranju spornih fondova; zalagat će se za cjelovitost tih fondova, izrađivat će arhivska pomagala arhivskoga gradiva koje je predmet spora, raditi na izradi kopija i zalagat će se da se osigura slobodan pristup;

Državni arhivi i arhivistička društva upozorit će svoje vlade na suzdržanost koju je Međunarodno arhivsko vijeće izrazilo prema Završnom spisu diplomatske konferencije UNIDROIT o međunarodnom vraćanju ukradenih i nepovlašteno iznesenih kulturnih dobara;

Arhivisti će se zalagati za skupljanje i zaštitu arhiva gerilskih i partizanskih pokreta;

Pozivaju se međunarodne i međuvladine organizacije da poduzmu sve potrebne mjere za zaštitu i pristup njihovim tekućim i povijesnim arhivima, a središnji državni arhivi zalagat će se za takvo gledište kod svojih vlada te će uspostaviti izravan kontakt s pojedinim međunarodnim i međuvladinim organizacijama.

Kao što je uobičajeno već više godina, prigodom održavanja Konferencije Okrugloga stola o arhivima održava se i sastanak delegata, predstavnika A i B kategorije Međunarodnoga arhivskog vijeća. Na sastanku podneseno je opće izvješće o broju članova Međunarodnoga arhivskog vijeća, o radu Izvršnoga odbora i pojedinih sekcija, dat je pregled održanih sastanaka pojedinih sekcija, prikazane su publikacije i projekti MAV-a te europska akcija arhivističkoga programa (savjetovanja, seminari, pomoć pojedinim zemljama, suradnja s UNESCO-om).

Delegatima je podastrt i nacrt "Strategije rada 1996–2006". U tom su nacrtu istaknute sljedeće osnovne smjernice budućega rada: stvaranje uvjeta za razvoj arhivske službe, profesionalna izobrazba i poboljšanje položaja arhivista, izrada

međunarodnih arhivističkih normi i poboljšanje arhivističkih infrastruktura, promicanje slobodnog pristupa povijesnim informacijama koje se čuvaju u arhivima, odgovor izazovu informatičke ere i osiguranje središnjeg mjesta arhivima u sustavu integriranih informacija te podržavanje informatizacije arhiva kao i pomaganje arhivima da se prilagode informatičkim tehnologijama, stvaranje sustava cjelovite zaštite arhivske baštine, osuvremenjivanje arhivističkog zakonodavstva, obrana i promicanje važnosti profesije arhivista te koordiniranje međunarodnih projekata u izradi obavijesnih pomagala.

Podastrt je i proračun za 1996. godinu te utvrđeni iznosi kotizacije za godinu 1997.

Prigodom održavanja Okrugloga stola organizirana su i dva seminara i to: 1. Elektronički zapisi (korištenje, vrednovanje, preuzimanje, opis i zaštita) te 2. Seminar o vojnim arhivima, na kojemu su razmatrana pitanja zaštite i obrade vojnih arhiva. Na ovom seminaru dogovoreno je da se u okviru MAV-a osnuje posebna sekcija za vojne arhive.

Sudionici su imali priliku posjetiti i novi Nacionalni američki arhiv (Archives II) u College Park, Maryland, gdje su i održavane sjednice Okrugloga stola. Ogromna zgrada na prostoru od 167.227,6 m², sa spremišnim prostorom od 64.249 m² dovršena je 1993. godine s kapacitetom za 836,7 d/km arhivskoga gradiva. U tom arhivu radi otprilike 600 namještenika i 200 djelatnika s ugovorom o radu. Osim klasičnoga arhivskoga gradiva, u taj Arhiv se prima i nekonvencionalno arhivsko gradivo, što nastaje na računalima te se ondje i obrađuje i daje na korištenje. Arhiv ima najsuvremenija tehnička rješenja za zaštitu arhivskoga gradiva te radionice za konzervaciju i restauraciju klasičnoga i nekonvencionalnoga arhivskoga gradiva.

Kao što je i inače slučaj na ovakvim konferencijama, sudionicima se pružila izuzetna prilika da u susretima s predstavnicima iz gotovo svih zemalja svijeta upoznaju probleme i tendencije arhivske službe u cijelom svijetu. Takvo neposredno druženje, osim u pauzama sjednica, organizator je omogućio organiziravši i nekoliko službenih primanja (u staroj zgradi Arhiva u središtu Washingtona, u Veleposlanstvu Kanade) te organizacijom izleta u Stratford Hall.

Za boravka u Archives II jedno slobodno poslije podne iskoristili smo za uvid u obavijesna pomagala i prikupili osnovne podatke o mikrofilmovima njemačkih arhiva iz II. svjetskoga rata, a koji sadrže i gradivo značajno za Hrvatsku (Njemačko veleposlanstvo u Zagrebu, gradivo Ministarstva vanjskih poslova Njemačke), kao i o mikrofilmovima talijanskih vojnih jedinica u II. svjetskom ratu na tlu Hrvatske (II. armija – Supraslada). U tome nam je izuzetnu pomoć pružila dr. Amy Schmidt, s kojom smo dogovorili i izradu Vodiča za hrvatsku povijest u Nacionalnom arhivu SAD.

Josip Kolanović